

Abkarovits Endre

Népzene, néptánc, táncházmozgalom az ezredforduló előtt

Bevezető

Az ezredvéghez közeledve valószínűleg sok nép körében felvetődik a kérdés, hogy milyenek kultúránk fennmaradásának esélyei, s mennyire kell attól tartaniuk, hogy a globalizáció folyamatában az eltűnik. A magyarság népi kultúrája – sok más népéhez hasonlóan – különleges gazdagságban érte meg a huszadik századot, de a század második felétől számtalan tényező veszélyeztette fennmaradását. A szocializmus idején az internacionalizmus eszméjének hamis gyakorlata, a nemzeti kultúrát ápolók nacionalistának minősítése, a politikai és kulturális vezetés több más szocialista ország ilyen jellegű politikáját is túllihegő magatartása a lakosság tekintélyes részének tudatában és ismeretanyagában jóvátehetetlen károkat okozott. Míg pl. az ugyancsak szocialista Romániában a rádió és a televízió reggeltől estig ontotta a román népzenei és néptánc műsorokat, addig nálunk sokáig azt sem lehetett tudni, hogy van élő népzene, még hozzá a leggazdagabb változatosságában, Erdélyben. Mind a mai napig a magyarság jelentős hányada nem tudja milyen az autentikus magyar népzene, ilyet egyáltalán nem hallgat. A média világa még most is aránytalanul kis figyelmet szentel a témának, a kereskedelmi televíziós csatornák egyáltalán nem, a közszolgálatiak pedig igen minimális terjedelemben és lehetetlen műsoridőben sugároznak csak népzenei műsorokat. A rádió ettől valamivel pozitívabban áll hozzá a műfajhoz. Az írott sajtó néhány alkalmi írást közöl csak, rendszeres formában nem foglalkozik a témával. A szakma egyetlen lapját, a folkMAGazint újságárusoknál nem árúsítják, csak előfizetéssel lehet hozzájutni. Jóllehet a lemezkiadás egyre bővülő választékot kínál, a kereskedelem nem él a terjesztés lehetőségeivel. Míg sok országban (pl. Görögország) a legkisebb élelmiszerboltokban is találhatók olyan népzenei lemezek, melyeket a turista emlékként magával vihet, addig nálunk a legnagyobb lemezboltok is időnként csak rendkívül szegényes népzenei választékkal rendelkeznek.

Pedig Magyarországon a hetvenes években beindult egy mozgalom a városi ifjúság köreiben, melynek egy rétege felismerte a magyar néptánc és népzene jelentőségét, s azt példaértékűen, mint az egyik lehetséges szórakozási formát kínálta fel, főleg a fiatalság felé. Ez egyúttal egy értékmentő mozgalommá is vált, melyben a többnyire zeneileg jól felkészült, gyakran zeneiskolai végzettséggel rendelkező muzsikuskok és énekesek, továbbá a táncosok gyűjtő utakra rajzottak ki, elsősorban Erdély felé. A politikai körökből gyanakvással figyelt és a „tűrt” kategóriába sorolt táncházmozgalom eleinte viszonylag nagy tömegeket vonzott, többek között ellenzéki felhangja miatt is, ami a későbbiekben — részben a politikai légkör változása, részben egyéb tényezők miatt — látszólag több hullámhegyet és hullámvölgyet ért meg. (De valójában csak az együttesek és táncházak számának változása keltette sokszor ezt a képzetet, s nem a mozgalom válsága.)

A táncházmozgalom eddigi története megíratlan, leginkább a kezdeti évekről jelentek meg visszaemlékezések. Még fokozottabban igaz ez az egyes vidéki városok történéseire. Egerben számos együttes működött az elmúlt negyedszázad alatt, mind a tánc, mind a zene vonatkozásában. Ezekről ez ideig semmilyen áttekintő mű nem jelent meg nyomtatásban. A jelen írásnak sem célja, hogy a teljesség igényével összefoglalja a városunkban lezajlott folyamatokat, de szeretné ráirányítani a szakma figyelmét ennek szükségességére.

Mára már a táncházmozgalom aktív szereplői, szervezői is csak hézagosan emlékeznek vissza a történésekre, dátumokra. Csak korabeli újságcikkekből, plakátokból sikerült szinte

mozaikszerűen összerakni a városunkban lezajlott ilyen jellegű eseményeket. Szeretnék köszönetet mondani az ebben a munkában legnagyobb segítséget nyújtó Balogh Ágnesnek, a Szederinda Táncegyüttes művészeti vezetőjének, Fajcsák Attila népzeneésznek, néprajzkutatónak és Okos Tibor népzeneésznek, a Gajdos együttes tagjának. Hasonlóképpen megköszönöm Dr. Halmos Bélának, a zenetudományok kandidátusának, a Magyar Művelődési Intézet Népművészeti Főosztálya tudományos főmunkatársának segítségét, aki a táncházmozgalom aktív zenészei közül elsőként írt kandidátusi értekezést a népzeneéről.

Mielőtt a városunkban lezajlott történéseket áttekintenénk, szükségesnek tartom, hogy röviden szót ejtsünk a táncház eredetéről, a táncházmozgalom kezdeteiről, az előző negyedszázad hullámzó tendenciáiról, mert csak ezek ismeretében érthetőek meg igazából a helyi folyamatok.

A táncház eredete

A fogalom Erdélyből származik. Eredeti jelentése egy táncház céljára kibérelt lakóház (tehát nem kocsmá) vagy annak egy szobája, ahol kis helyen szórakoztak a résztvevők a zenekarral kialakított szoros kontaktusban. A zenészek három–négy tagú bandája személyes, emberi kapcsolatban volt a táncolókkal, azok egyéni ízlését is igyekeztek kiszolgálni. Minden tájegységnek megvolt a jellegzetes zenéje, de a földrajzilag nagyobb elzártaságú vidékeken még falvanként is jelentős eltérések voltak. Kalotaszeg például egységesebb képet mutat, mint a Mezőség sokszor egymástól is elszigetelt falvai. Nem véletlen, hogy pl. a még ma is nehezen megközelíthető Széken maradt fenn talán a legtovább a táncház intézménye (egészen a kilencvenes évekig), méghozzá a legösszetettebb táncrenddel, mely ihletője lett a Magyarországon a hetvenes évek elején elindult táncházmozgalomnak. A Bihari János Táncegyüttes szervezésében 1972-ben megtartott első táncházak széki táncok tanulásával indították programjukat. A továbbiakban azonban a Bartók Táncegyüttes és a Halmos-Sebő duó volt az, akik Timár Sándor és Martin György irányítása mellett felvállalták, hogy nyitnak a nyilvánosság felé és hajlandók voltak az érdeklődőknek néptáncokat tanítani.

Talán a politikai hangulatnak is volt valami szerepe abban, hogy elsősorban városi és főleg budapesti zenészek voltak azok, akik érdeklődni kezdtek a falvak paraszti zenéje iránt. Korábban csak zenetudósok tartották fontosnak, hogy eredeti hangszeres és énekelt népzenei anyagot gyűjtsenek a falvakban. A huszadik század legnagyobb magyar zeneszerzői közül többen, Bartókkal az élen, világviszonylatban is egyedülálló gyűjtőtevékenységet végeztek, felkeresve a legeldugottabb falvakat is, s a magyar mellett a magyarsággal együtt élő népek zenéjét is tanulmányozták. A negyvenes évek elején Bartók és mások (Kodály, Lajtha stb.) Budapestre is hívtak zenészeket, hogy velük a Pátria nevű hanglemezsorozathoz felvételeket készítsenek. Ez a tevékenység aztán egész a hetvenes évekig megszakadt, akkor hívtak újra adatközlőket a fővárosba mind belföldről, mind külföldről. Egyidejűleg azonban a fiatal városi zenészek is útra keltek, hogy – elsősorban Erdélyben – a legfélreesebb falvakban is találkozzanak zenészekkel, énekesekkel, hogy tőlük a zenei anyagot a lehető leghitelesebben megtanulják.

A falvak mindig is kitermelték kiváló zenészeiket, énekeseket. Sajnos ezek többsége úgy távozott el az élők sorából, hogy nevükön kívül csak a tanítványaik zenéjében éltek tovább. Az elszigeteltség, érdektelenség, politikai gyanakvás, technikai fejletlenség miatt valószínűleg számos híres muzsikussal, énekesekkel a sírba magával tudását, még a század második felében is. Csak amikor napjainkban lehetőség nyílt arra, hogy a legjobb falusi zenészek játékát rögzítsék és lemezekre a nagyközönség számára hozzáférhetővé tegyék, érzékelhető igazán, hogy mennyi kincs mehetett veszendőbe. Aki a híres, és egyik legjobb, erdélyi primás, a kalotaszegi Fodor Sándor 'Neti' hetvenhét éves korában, 1999-ben lemezen rögzített fantasztikus játékát hallgatja,

vagy azt élőben élvezheti valamelyik rendezvényen, az érzi igazán, hogy micsoda vesztesége kultúránknak, hogy nagy elődeinek és elhalt kortársainak ez nem adatott meg, s a nagyközönség számára örökre elveszett művészetük.

Csak az elismerés hangján lehet szólni arról a tevékenységről, amely a Fonó Budai Zeneházban az „Utolsó óra” elnevezésű program keretében folyik, melynek során – Bartókék sorozatára utalva, – immár Új Pátria cím alatt lemezeket adnak ki, és tudományos feldolgozáshoz rögzítenek anyagot. A hatalmas mennyiségű, kutatási célokra felvett anyagon kívül a nagyközönség számára 1999 végére már 12 lemezen teszik hozzáférhetővé a még fellelhető legnevesebb erdélyi és felvidéki zenészek játékát. A program kigondolója és az erdélyi gyűjtés egyik fő szervezője Kelemen László, a kolozsvári Bodzafa együttes egykori tagja. 46 erdélyi zenekar mintegy 700 órányi játékát archiválták CD-re. A program felvidéki népzenei gyűjtéssel folytatódik, Agócs Gergely irányításával. A népzenei és néptánc anyagon kívül szokásanyagot is gyűjtenek.

Tánc és zene, színpadi tánc és táncház

A fenti fogalmak szorosan összefüggenek egymással. Tánc szinte nem létezhet zene nélkül. Zenét ugyan lehet tánc nélkül is élvezni, de a tánc házi zene arra a célra jött létre, hogy erőteljes, ritmikusan lüktető játékmórával a táncosokat szolgálja. Valószínűleg azok a legszerencsésebbek, akik mindkettőt tudják művelni.

Hasonlóképpen, a színpadi tánc és a társastánc is szoros összefüggésben vannak egymással. Sebő Ferenc hasonlatával élve, olyan viszonyban állnak, mint a beszélt nyelv és az irodalom. Mindkettő ugyanabból az alapanyagból építkezik, s ahogy az irodalom a nyelvet legkiválóbban művelők területe, ugyanúgy a színpadi produkcióra szánt táncot művelők (hivatásos vagy amatőr együttesben), bizonyára a zenei és mozgásbeli anyanyelvet legjobban értők közül kerülnek ki. A népzene és a néptánc a zenei, mozgásbeli köznyelv, melyek eredetileg a népi kultúra szerves részei, s manapság leginkább a tánc házakban sajátíthatók el.

A tánc házmozgalom történetének egyik számomra izgalmas kérdése az, hogy a táncot hivatásszerűen gyakorlók, vagy legalább amatőr tánc együttesben rendszeresen táncolók, és a mindenki által látogatható tánc házak között hogyan alakult a kapcsolat az elmúlt évtizedekben. Logikus, hogy a tánc művészetet a legmagasabb fokon művelők részéről induljon ki a kezdeményezés (ahogy ez meg is történt), s ők próbálják egyre több emberrel megszerettetni a néptáncot, ezzel részint szórakozást nyújtva, részint ráirányítva figyelmüket népi kultúránkra.

Hasonlóképpen érdekes kérdés számomra, hogy a zenészek és énekesek mennyire voltak és maradtak kapcsolatban egyrészt a színpadi táncot művelő együttesekkel, azok kísérőzenekaraként, másrészt mennyire vállalták fel, hogy saját tánc házaikban bárki táncolhasson zenéjükre. Valószínűleg a legtöbb zenész, együttes mindkét tevékenységet szívesen végezte, s az már sokszor külső körülményeken múltott, hogy a két formát folyamatosan művelni tudták-e.

Voltak együttesek, melyek a tánc házi muzsikálással, tánc együttesek kísérésével végleg felhagytak, csak koncerteken adnak elő, esetleg korábbi népzenei repertoárjukból elindulva fokozatosan valamilyen más zenei irányzat felé közelednek. (Pl. a pozsonyi Ghymes, mely az Ifjú Szívek Művészegyüttes kísérő zenekaraként indult, eleinte főleg népzenei játékokat, mára azonban elsősorban saját koncertjeiken lépnek fel, és sokan a világzene kategóriájába sorolják azt, amit játszanak.)

A tánc házmozgalom magyarországi és erdélyi kezdetei

A táncházmozgalom az amatőr táncosok köreiből indult Budapesten, akik rájöttek, hogy nem csak azt igénylik, hogy a színpadra szánt táncaikat begyakorolják, hanem hogy azután „csupán” szórakozásból is együtt maradjanak, s táncoljanak, a megtanult zenei és mozgásbeli anyanyelv „szókincsét” immár improvizálva, koreográfia nélkül használva, saját kedvükre építkezve belőle. Ezáltal a különböző mértékben stilizált színpadi tánc helyett a tánc legtermészetesebb formáit alkalmazták, mely a későbbiekben lehetőséget adott arra, hogy ezeket az alapelemeket a táncházak alkalmi látogatói is elsajátítsák. Az első táncházra az Építők Bihari János Táncegyüttese szervezésében került sor 1972 márciusában. Később a táncház a Fehérvári úti Fővárosi Művelődési Házba került át, s mint említettük, a táncház szervezését, a tánctanítást kezdettől a VDSZ Bartók Béla Táncegyüttesének tagjai, Tímár Sándor vezetésével végezték. Az első zenekart Sebő Ferenc és Halmos Béla alkotta, később Éri Péterrel kiegészülve. Őket a Muzsikás együttes megalakulása követte (Sipos Mihály, Csoóri Sándor, Hamar Dániel), valamint a Virágvölgyi, Jánosi, Téka stb.

Ami a táncmuzikát illeti, az első együttesek, pl. Sebőék felbukkanásában az volt az újszerű, hogy az énekelt és hangszeres népzenet összekapcsolták, ami a falvak paraszt- és cigánymuzikusainak gyakorlatából már eltűnt. (Ezt még olykor kiegészítették azzal, hogy a táncházak szüneteiben vagy külön alkalmakkor neves magyar költők általuk megzenésített verseit is előadták.) Repertoárjukban felhasználták mind a zenetudósok által felvett anyagokat, mind saját gyűjtéseiket.

A magyarság népi zenéje és táncanyaga a keleti és nyugati tendenciák találkozási pontján igen nagy gazdagságot mutat, ráadásul a Kárpát-medencében együtt élő népek ilyen jellegű kultúrája is termékenyítően hatott egymásra. A nyugati, késő középkori és reneszánsz eredetű páros táncok és a balkáni népek hagyományaiban jobban továbbélő középkori lánctáncok egyaránt megtalálhatók voltak a magyar nyelvterületen, bár az előbbiek domináltak. Ami a zenét illeti, sokszor egyetlen falun belül is egyazon zenekar igyekezett kiszolgálni a különböző nemzetiségű (pl. Erdélyben a magyar, román, német, cigány stb.) lakosság igényeit, mindegyik zenei nyelvét elsajátítva. Mára már problémát okoz sok együttes működésében, hogy nem is tudják tisztán elkülöníteni a különböző nemzetiségek zenei vagy táncbeli formakincsét, s például magyar zenére cigány táncot járnak, vagy fordítva, s ez még a színpadi táncokkal is előfordul, ahogy erről nemrég Tímár Sándor panaszkodott. (folkMAGazin, 1999-őszi) De természetesen ezek a valóságban is keveredtek, s nem könnyű tisztán román, magyar stb. zenét, táncot találni Erdély sok vidékén. Nem ritka például, hogy magyar népdalok román hangszeres zenében énekelnek tovább. A zene mellett az éneklés is helyet kapott a táncházban. Már a kezdeti időszakban meghívtak falusi zenészeket, énekeseket, s szokássá vált a népdaltanulás, társas éneklés is a táncok szüneteiben. Ezen kívül a legtöbb együttes — túl azon, hogy a zenészek egy része is énekel, — saját énekest is alkalmazott. Az énekesek többször táncosként is tevékenykedtek, méghozzá vezető táncegyüttesekben (pl. Sebestyén Márta, Majorosi Mariann), ami segítette őket előadói tevékenységükben. A zenészekhez hasonlóan, közülük is többen végeztek gyűjtőmunkát. Ez igen fontos, mert a különböző falvak nótafái igen eltérő stílusokban énekeltek, s ha csak egy-két adatközlő vagy előadóművész felvételein keresztül hagyományozódott volna a magyar népdal kincse a későbbi generációkra, akkor ez a sokszínűség elveszett volna. Vannak, akik különösen híresek arról, hogy milyen hűen képesek visszaadni a falusi énekesek egyéni stílusát. Erre talán Berecz András a legismertebb példa. De a táncházmozgalom beindulása óta a zenekarok mellett kitűnő énekesek egész sora nőtt fel, akiknek többségét — tapasztalatom szerint — a nagyközönség nem ismeri.

Erdélyben a magyarországi kezdetekhez képest mintegy öt év eltolódással indult be a táncházmozgalom. Jóllehet ezek forrása ott volt, a kisebbségi lét, az elnyomó rendszer játszottak szerepet a lassúbb indulásban. Ugyanakkor épp az elnyomás, a politikai elszigeteltség, a gazdasági nyomor stb. biztosította azt paradox módon, hogy Erdélyben egész napjainkig megmaradhatott a falvak élő népzeneje, néptánca. A városi fiatalság ott is beindította a

táncműzsgalmat a hetvenes évek második felében, részben a magyarországi példa nyomán, részben természetes fejlődés eredményeképpen. A nagyobb erdélyi városoknak megvolt a saját táncmuzsi zenekaruk (Kolozsvár – Bodzafa; Csíkszereda – Barozda; Székelyudvarhely – Venyige; Marosvásárhely – Regősök stb.) 1977-től sorra alakultak ezek az együttesek, adták ki lemezeiket, szerepeltek a román TV magyar adásában. A későbbiekben azonban a zenészek és énekesek többsége elhagyta Romániát, egy részük Magyarországon, mások Nyugaton telepedtek le. Ma már aktívan szinte csak a Bodzafa tagjai muzsikálnak, ők is Magyarországon. Prímásuk, Papp István 'Gázsa' hosszú idő után megjelent új lemeze felvételéhez 1998-ban meghívta egykori zenésztársait, 1999 végén pedig egykori szolisztájuk, az akkor legnépszerűbb erdélyi táncmuzsi énekes, a jelenlegi kolozsvári színésznő, Panek Kati szolólómeze jelenik meg a Gázsa együttes kíséretével, mintegy két évtized kihagyás után.

Amatőr táncmuzsi együttesek Egerben

Egerben az ötvenes évek óta először 1976-ban alakult néptáncmuzsi együttes, Egri Központi Néptánc Együttes néven. Megalakulásuk után egy évvel léptek először a nagyközönség elé, meghozzá a Bartók Táncmuzsi együttes tánckarának akkori vezetője, Varga Zoltán művészeti irányításával. Budapesti megbízatásai miatt csak másodállásban irányíthatta az egri amatőr együttest, de szívesen járt a városba a már akkor is elismert szakember, s azóta is visszatér, hogy egy-egy koreográfiájával gazdagítsa a város együtteseinek repertoárját. Az egriek szerencsésnek mondhatták magukat, hogy ilyen kitűnő művészeti vezetőjük akadt.

Ezt az időszakot azonban a hazai táncmozgalomban a belterjesség jellemezte. Az együttesek fesztiválokra készültek, főként egymásnak, a szakma megszállottjainak táncoltak ezen alkalmakkor, a jobb csoportoknak évente 50–60–80 fellépése is volt, különböző meghívásoknak eleget téve. A szélesebb nyilvánosság felé még nem nyitott a szakma. (Magyar Ifjúság, 1979. 12. 14.) Az egrieknek nem jelentett hosszabb távon megoldást az ingázó Varga Zoltán tevékenysége. Ezért ő 1980-tól maga helyett a Bartók Táncmuzsi együttes egyik táncosát, Sára Ferencet küldte művészeti vezetőnek. Ebben az időszakban kitűnő zenészei is akadtak az együttesnek. Az egri főiskolán tanuló, s később az ország egyik vezető prímásává befutó Ökrös Csaba vezette a zenekart, s Erdélyben elsajátított játékmódjával hitelesen tolmácsolta a paraszzenét. Az együttes állandó anyagi és utánpótlás gondokkal küszködött és nem tudta a városban tartani ezeket a kiváló táncos és zenész szakembereket. Az ekkor már a Megyei Művelődési Központ égisze alatt Egri Néptáncmuzsi együttes néven működő csoport 1981-ben tartotta fennállása ötödik évfordulója alkalmából jubileumi gáláját. Koreográfiáikat az ország vezető táncművészei (Tímár Sándor, Varga Zoltán, Sára Ferenc) készítették, s a műsor (dunántúli, kalotaszegi, tardonai, széki, méhkeréki, dél-alföldi, nagyecsed, mezőségi táncok) azt mutatta, hogy ekkorra a magyarság táncdialektusainak egész sorát elsajátították. Az Ökrös Csaba által vezetett zenekar mellett Fajcsák Attila Fuszulyka együttese is szereplője volt a jubileumi előadásnak. A táncmuzsi együttes ekkorra már jó néhány szolólóprodukcióra is képes törzstaggal rendelkezett. (Balogh Ágnes, Bitskei Katalin, Héri Ilona, Böröczki Endréné /Németh Erzsébet/, Pipis Katalin, Kovács Tibor, Rófusz László, Énekes István, Papp László) (Népújság, 1981. 03.) 1981 végére az együttes saját tagjai közül választott vezetőt Kovács Tibor személyében, a zenekar prímása ekkor már Danhauzer Zoltán volt. (Népújság, 1981. 12.) 1982-től újabb zenekar kísérte az együttest, a Pallagi Pál által vezetett Pátria népzenei együttes. 1983-ra 35 tagja volt az együttesnek. A vezetőtáncosok némelyike ekkor már próbálta kiterjeszteni a néptánc tanítást az óvodásoktól a főiskolásokig. (Balogh Ágnes, Németh Erzsébet) (Népújság, 1983. 12. 03.) 1985-ben jutottak először állandó próbateremhez a felújított MMK-ban.

1987-ben Németh Erzsébet elnyerte az Örökös Aranygyöngyös Táncos címet, melyet az Aranygyöngyös Táncos cím kétévenkénti, háromszori elnyerésével lehet kiérdemelni, s mellyel országosan is csak kb. egy tucatnyi táncos dicsekedhet.

1987-ben válságba jutott az Egri Néptáncgyűttes. Az alapító tagok közül jó néhányan elhagyták az együttest, mert úgy érezték, hogy nem a tudásuknak, tapasztalatuknak megfelelő szerepet játszották az együttes életében. Volt, aki leállt a táncolással, volt, aki szintén az együttesből kivált alapító tag, Németh Erzsébet által a főiskolán szervezett táncsoportba „igazolt át”. Az együttest ekkor már 6 éve Kovács Tibor irányította (aki 1978 óta a mai napig folyamatosan aktív táncosa az együttesnek), de művészeti vezetőt nem sikerült hosszabb távra megtartaniuk. Az utolsó két évben Énekes István, az együttesből indult, majd országos ismertségre szert tett táncos töltötte be ezt a funkciót, de ekkor ő is Budapestre távozott. A kiválások után is 30-35 színpadképes tagja volt a gárdának, de nyolcvan százalékban kicserélődtek a korábbi évekhez képest. Az együttes sokáig csak vegetált, állandó utánpótlás- és művészeti vezető hiánnyal küszködött. 1989-ben lett az együttes művészeti vezetője id. Ágoston László, aki a Vidróczi Együttesből jött, s 1994-ig irányította az egrieket. Vezetése alatt, 1989 novemberében szerzett az együttes Arany II. minősítési fokozatot. 1989-ben szervezte meg először Lisztóczy Mónika a Városi Táncnapot a Tánc Világnapján. Ez az esemény azóta minden évben megrendezésre kerül, s egyre inkább megyei rendezvényé bővül.

A kilencvenes években Lajtha László Néptáncgyűttes néven alakult újjá a már 1976 óta folyamatosan tevékenykedő központi együttes. 1991. november 16-i, 15 éves jubileumi gálaműsorukban kétórás programot mutattak be. 1994-ben az Eger környékére visszaköltözött Énekes István vette át újra a művészeti vezetést, de csak egyéb tevékenységei mellett. Az ő irányítása alatt elsősorban táncszínházi produkciók felé megy el az együttes tevékenysége. Talán ez a magyarázata annak, hogy a városban található most már számos ifjúsági csoport ellenére, viszonylag kicsi a bázisa, mert az ifjúsági csoportokból kikerülő táncosok másfajta néptánchoz vannak szokva.

Közben más együttesek is alakultak a városban. 1987-ben a Forrás Szabadidőközpontban először szakköri formában, majd a következő évben Szederinda névvel kezdett tevékenykedni egy csoport Balogh Ágnes és Simon Gyula irányítása alatt. 1994-re már négy tagozata volt az együttesnek (óvodásoknak, kezdőknek, középfokúaknak és haladóknak). Ezek a csoportok a mai napig működnek, természetesen a tagok életkoruknak és tudásuk fejlődésének megfelelően lépnek át folyamatosan a következő fokozatba. Az együttes valószínűleg a néptáncos utánpótlás legnagyobb bázisa a városban.

Hasonlóképpen az óvodások és iskolások különböző korcsoportjait célozta meg Németh Erzsébet, aki 1994-ben alapította meg a Táltos együttest, melynek mára szintén négy tagozata van.

Az Ifjúsági Házban Katáng név alatt működik egy táncgyűttes ifj. Ágoston László vezetésével. Úgy tűnik, hogy Egerben gyermek és ifjúsági szinten elegendő lehetőség van tánctanulásra, amatőr együttesekben való táncolásra. A város méretéhez képest talán kissé szét is van forgácsolva a mozgalom. Valószínűleg egészségesebb lenne egy nagyobb együttes megalakítása, megfelelő próbateremmel, állandó zenekarral, biztos anyagi támogatással. Voltak is ilyen tervek egy Táncház felépítésére, de ezek annyira személyek jóindulatától függenek, hogy egy személyi változás elég ahhoz, hogy egy ilyen, az egész várost szolgáló kezdeményezés meghiúsuljon.

A táncházmozgalom kezdetei Egerben

Az egri népzenei élet kezdeti szakasza a hetvenes években leginkább Fajcsák Attila nevével kapcsolódik össze. Ő 1974-ben hallotta élőben először a Sebő együttest, s ekkor

határozta el, hogy népzenevel kíván foglalkozni. 1974 őszén alakította meg az első egriekből álló népzenei együttest a főiskolán Lipták Ágnessel és Kálmán Sándorral. 1975-ben kezdődtek el a táncházak a főiskolán. Ugyanekkor kezdtek gondolkodni egy egri néptáncegyüttes létrehozásáról a városban, méghozzá lehetőleg a Megyei Művelődési Központban, némileg annak a ténynek a hatására, hogy Gyöngyösön létezett egy európai hírű táncegyüttes, a Vidróczi, melyet a megyeszékhely némileg nehezen tudott megemészteni. Ekkor keresték meg Varga Zoltánt a Bartók Táncegyüttesben, amint arról a fentiekben már szó volt, aki a feltételei (felvétellel kiválogatott táncosok, megfelelő próbalehetőségek, kizárólag népzenei játszó kísérezeneke, anyagi támogatás) teljesítése után kezdte meg a munkát Egerben. A zenekar a Rigmus együttes lett, melyben Lipták Ágnes és Kálmán Sándor Egerből történt távozását követően Ós Csaba és Fodor Gyula lett Fajcsák Attila partnere. Ekkor a Rigmus még csak kizárólag a néptánc együttes kíséretével foglalkozott. 1976 tavaszán, amikor Fajcsák Attila vidékre ment tanítani, Böröczki Endre lépett a helyére. Fajcsák Attila 1978-ban a Művelődési Központba került, s a táncegyüttes zenei vezetője is lett. A Megyei Művelődési Központban 1976–77-ben voltak az első táncházak. 1978–79-ben Ós Csaba és Fodor Gyula is eltávozott Egerből, helyükre Ökrös Csaba és Pénzes Géza jött. Új Rigmus, Ökrös, Pátria néven különböző összeállításban voltak együttesek a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején. Sok zenész csak főiskolás éve alatt játszott a városban. Fajcsák Attila Fuszulyka nevű együttese 1981 januárjától 1982 szeptemberéig tevékenykedett. 1980-ban kapta meg először Fajcsák Attila tekerőlant játékaért, majd egy év múlva az egész Fuszulyka együttes (Havassy Péterrel, Böröcki Endrével, Böröckiné Német Erzsébettel) a Népművészet Ifjú Mestere kitüntető címet. A Fuszulyka együttesel egyszerre, 1981-ben kapta meg a Népművészet Ifjú Mestere címet a Böröckiné Németh Erzsébet és Kovács Tibor táncospár is. 1980-ban volt az első magyarországi tekerőlantos fesztivál is Egerben.

A Fuszulyka felbomlása után csatlakozott Fajcsák Attila a Kalodához, mely az 1983-ban megnyílt Ifjúsági Ház zenekara lett. A későbbiekben Fajcsák Attila inkább a duettekben való zenélést választotta, először 1988–89-ben Gulyás Andrással, majd 1989-től Szabó Violával, aki Debrecenben is játszik a Délibáb együttesben. Ezek a duók is felléptek táncházakban, de csak mint vendég, nem tánc alá játszottak, és nem csak népzenei, hanem régizenei, megzenésített verseket stb. is. Ha népzenei, akkor a kétfős felállásnak megfelelően bukovinai, moldvai, gyimesi, vagy dél-alföldi zenét szólaltattak ill., szólaltatnak meg.

Az első táncházak az Ifjúsági Házban 1983-tól kerültek megrendezésre Balogh Ágnes és Fülöp István táncosok irányításával, előbb Ökrös Csabáék, majd a Pátria együttes kíséretével, havonkénti gyakorisággal. Ugyanők gyakran próbálkoztak a különböző, elsősorban középiskolai oktatási intézményekben is táncházak tartásával. A főiskolán szintén gyakran voltak a későbbiekben is tánc házi rendezvények, melyeken időnként az ország legjelentősebb együttesei, énekesei is felléptek. A Gajdos együttes tánc háza az MMK-ban kezdődött, s egy év elteltével vált az Ifjúsági Ház a rendezvény helyszínévé.

A Gajdos

Mára az országosan vitathatatlanul legnevesebb egri zenekar a Gajdos, s nem csak a mai zenekarokat tekintve, hanem a tánc házmozgalom egész negyedszázados történetében is. Az együttes tevékenysége az elmúlt másfél évtizedben szorosan összefüggött az egri népzenei és néptánc események egy jelentős részével. Ugyanakkor az eredeti zenekarból mára már csak Okos Tibor személye jelenti a folyamatosságot.

A zenekar elődje a Kaloda volt (Okos Tibor, Kamrás Lajos), melynek tagja lett 1983-ban Fajcsák Attila, ahogy említettük. Ekkor még csak furulyán, tekerőn, pengetős hangszereken játszottak. Később Kubinyi József és Barta János csatlakozott hozzájuk. 1986-ban feloszlott a Kaloda, s megalakult a Gajdos: Fajcsák Attila, Horváth Attila, Barta János, Kubinyi József és

Okos Tibor. Időközben megjelentek a vonós hangszerek, részben a régi tagok „átképzésével”, részben új tagok felvételével. 1988-ban Kubinyi József és Barta János kivált a zenekarból, hamarosan Fajcsák Attila is, Gulyás András volt a primás ebben az időben. 1989-ben csatlakozott az együtteshez a jelenlegi primás, Szabó Attila.

Szintén ebben az évben kapta meg Okos Tibor, mint furulyás szólista a Népművészet Ifjú Mestere címet. 1989-ben megalakult a Gajdos Népzenei és Néptánc Kulturális Egyesület, mely a zenekar tagjait és néptáncosokat foglalja magába. Az első Gajdos táncházakra 1990-ben került sor, de a kezdeti időkben részben az érdeklődés hiánya, részben az anyagi támogatás megoldatlansága miatt ezek látogatottsága meglehetősen gyér volt. Az együttes 1992-től nyaranta Arlón a Suvadás kézművestáborban muzsikál. Első lemezfelvételükre 1993-ban került sor „Felföldi népzene” címmel. Ekkor ismerkedtek össze az ország egyik legjobb népdalénekesével, Maczkó Máriával, aki a közös munka hatására hamarosan az együttes állandó szólísta lett. 1993-ban lépett be az együttesbe Király Tibor cimbalmos, s ezzel kialakult az együttes mai napig tartó összetétele. Ekkor kezdtek foglalkozni a Székelyföld határán lévő Magyarpéterlaka zenéjével, mely mára repertoárjuk egyik fő elemévé vált. 1993 volt az az év is, amikor az egész együttes is elnyerte a Népművészet Ifjú Mestere címet. 1993 és 1998 között hat éven át megrendezték a Magyar Dudások Találkozóját. Ez a sorozat sajnálatosan 1998-ban, pont, amikor nemzetközivé vált a rendezvény, megszakadt. 1994-ben kaptak először meghívást az Országos Táncházatalálkozóra, s ugyanabban az évben jelent meg második kazettájuk, a „Sírnak a csillagok”. Miközben országosan egyre ismertebbek és sikeresebbek lettek, s Egerben is megkapták a Pro Agria emlékérmét, állandó anyagi nehézségekkel küszködtek, gyakran tiszteletdíj nélkül muzsikáltak. 1996-ban egy ideig szüneteltetni is kellett táncházukat. Abban az évben a 10 éves jubileumi koncertjükön és a IV. Dudástalálkozón kívül nem is volt jelentősebb rendezvényük. 1997-től aztán egy újabb fellendülés következett. Újra indult a táncház, melynek szervezője a korábbi táncház vezető, Ágoston László lett. A táncokat ettől kezdve a miskolci Barsi Csaba tanítja. Ezzel egy időben, Bécsben is havi rendszerességgel kezdenek táncházban muzsikálni. 1998-ban az együttes elnyeri a Szüreti Hetek Egerben rendezvénysorozat rendezési jogát. Ez az év meghozza az újabb lemezfelvételt; a már CD-n is kiadott „Amerre én járok...” című összeállítást. A zenekar, vagy annak egyes tagjai az utolsó évtizedben gyakran szerepeltek a Lajtha László Néptáncgyűjtés kísérezenekeként. Új színpontot jelentett a Gajdos tevékenységében és az egri zenei életben, amikor az 1999. január 1-i újévi koncerten az Egri Szimfonikus Zenekarral közösen, „A fonótól a koncertteremig” című, hatalmas sikert arató hangversenyükön az eredeti népzenei motívumoknak a komolyzenében történő felhasználását mutatták be. Az utóbbi években havi rendszerességgel tartanak táncházat az Ifjúsági Házban, időnként más jeles együttesekkel (Kaláka, Csík) együtt. 1999-ben önálló televíziós műsor is készült az együttesről, Fehér Anikó Muzsika-szó című sorozatában.

A közelmúlt fejleményei Egerben

A Gajdos története jól példázza az előző évtized(ek) magyarországi táncházmozgalmának általános jellegzetességeit. (Főleg egy vidéki kisváros esetében.) A lakosságnak az életkörülmények és a politikai légkör függvényében változó érdeklődése a népművészetek iránt a lelkesedés és a közömbösség közötti széles skálán mozgott, miközben az együttesek és rendezvények anyagi támogatása, a tájékoztatás folyamatosan gyenge volt. Az ügy fontosságát csak kevesen ismerték fel, időnként csak néhány megszállott lelkesedés tartotta életben a mozgalmat. Ritka pillanatok voltak azok, amikor a szakma lelkesedése találkozott a város és intézményei támogatásával és elismerésével és a közönség fokozott érdeklődésével.

Mégis mintha valami megmozdult volna Egerben, az utóbbi időben. A havonkénti Gajdos táncházak egyre népszerűbbek. Mellettük egy fiatal együttes, a gyimesi és moldvai csángó magyar népzenei játszó, 1995-ben alapított Kerekes (Fehér Zsombor és Viktor, valamint Námor Csaba) szintén tart táncházakat (1997-től az Ifjúsági Házban, 1998-tól a Megyei Művelődési Központban), sőt jelentős szakmai sikereket is elkönnyvelhet. (Második helyezés a Bartók Rádió népzenei versenyén, szereplés az Új élő népzene lemezsorozaton.)

Nagysikerű nyári és őszi rendezvények vonzzák a turistákat és a helybelieket a Dobó térre, mint a Nemzetközi Néptáncfaló vagy a Szüreti Hetek Egerben. Az Ifjúsági Házban több emlékeztető népzenei, vagy azzal rokon koncert zajlott le az utóbbi egy évben. (Pl. Ghymes, Kalácska, MÉZ, Csík). A boltokban is megszáporodtak a népzenei lemezek. Míg korábban szinte csak Sebestyén Márta és a Muzsikás kazettái voltak kaphatók, mostanra — elsősorban a Fonó Records terjesztési politikájának köszönhetően — a lemezboltokban és a központi áruházban javult a népzenei választék. Az amatőr táncegyüttesek száma is némileg szaporodott. (Az MMK-ban is indult két gyermekcsoport, a Kovács Tibor vezette Lókötő Gyermektáncegyüttes, valamint Tomori Gábor Eszterlanc együttese felső tagozatosoknak.)

Úgy tűnik, hogy a város két legnagyobb kulturális intézménye, a Megyei Művelődési Központ és az Ifjúsági Ház is egyre jobban szívügyének tekinti a népi kultúra ápolását. Hiányzik azonban az a fajta rendezvénysorozat, ahol a néptánc és népzene a tárgyi népművészetekkel együtt jelenne meg, s ahová neves mesterek hoznák el portékáikat Magyarország más részeiből és a határon túlról, aminek kulturális és turisztikai jelentőségét már számos városban felismerték.

Az is sajnálatos, hogy a város tanárképző főiskoláján sohasem folyt komolyabb népzenei képzés az ének-zene tanszéken, jóllehet ennek feltételei itt sokkal jobban meglettek volna, mint például a nyíregyházi főiskolán, mely mára országos hírnevet szerzett ezen a területen. Pedig Egerben több olyan hallgató végzett, akik aktívan muzsikáltak, s közülük többen a Népművészet Ifjú Mestere címet is megszerezték. (Fajcsák Attila, Okos Tibor, Szabó Attila stb.) Az ének-zene tanszéken csak speciálkollégium formájában tanulhattak a hallgatók népzenei az elmúlt évtizedekben néhány tanártól. (Nagy Miklós, Szabó Viola)

Újabban viszont a magyar tanszéken indult dráma és tánctagozat másoddiplomás képzési formában. A NAT ugyanis lehetővé teszi a néptánc oktatását általános iskolákban. Ez a város több iskolájában is beindult, részben külsős táncitanárokkal, részben az alsó tagozatos tanítók irányításával, akik ebben a formában sajátíthatják el a táncitanítást. Jelenleg a képzésnek ez a része Németh Erzsébet irányításával történik.

A táncmozgalom jelene és jövője

Szinte a mozgalom beindulása óta állandó vita folyik annak jövőjéről. Jelenleg is vitatkoznak arról, hogy válságban van-e vagy legalább ilyen szinten megmarad. Ahogy a fentiekben jeleztem, az 1972-es indulás óta országosan is és helyben is voltak olyan időszakok, amikor nagyobb tömegeket vonzott, máskor meg csökkeni látszott az érdeklődés. (Ez mások szerint csak a látszat: a közel hasonló számú érdeklődő változó számú lehetőségek között oszlik meg.) Úgy tűnik, hogy vannak a táncmozgalomnak olyan stabil pillérei, melyek a kezdetektől szolgálják az ügyet. A legfontosabb táncegyüttesek, amelyeknek vezetői, tagjai gyakran egyúttal a táncházak szervezői is voltak, továbbra is működnek, sőt egyre jobban terebélyesednek, nyitnak újabb korosztályok felé. Az első zenészpáros a mai napig is aktívan részt vesz a műfajban nem csak zenészként, hanem a zenei és táncélet szervezőjeként is. Sebő Ferenc mára – többek között – a Magyar Állami Népi Együttes művészeti vezetője, dr. Halmos Béla pedig a Magyar Művelődési Intézet tudományos főmunkatársa, televíziós műsorok szerkesztője, a Táncház Archivum vezetője. A Muzsikás együttes és Sebestyén Márta a műfaj első Kossuth-díjasai, nemzetközileg is legismertebb személyei. Több együttes – ha némileg megváltozott

összeállításban is – működik évtizedek óta. (Téka, Méta, Kalamajka stb.) Mellettük rengeteg fiatal énekes és együttes nőtt fel.

Ami a budapesti táncházakat illeti, hallani olyan panaszokat, hogy még a legkiválóbb zenekarok táncházai is kevésbé látogatottak. Úgy tűnik, hogy bizonyos tájegységek táncai és az azokra épülő táncházak sokkal népszerűbbek manapság, mint mások. (A moldvai, széki, kalotaszegi, mezősegyesi, szatmári táncházak örvendenek jelenleg talán a legnagyobb népszerűségnek.) Így a Budapesten jobban specializálódott táncházak esetében azoknak, amelyek nem ilyen zenét és táncot választottak, jobban meg kell küzdeniük közönségükért. (A páros táncok tanulása általában nehezebb feladat elé állítja a táncházak látogatóit, mint a láncdáncké.)

Ahogy utaltam rá, más vélemények szerint, bizonyos táncházak gyéresebb látogatottsága nem az érdeklődés általános hanyatlását jelzi, hanem azt, hogy egyre több jó zenekar van, egyre több (a műsorfüzetekben meg sem jelenő, pl. iskolai) táncházat rendeznek, s ezáltal ezek látogatói több helyszín között oszlanak meg. Az évenkénti országos táncháztalálkozók, amikor a Budapest Sportcsarnokban a két nap alatt általában húszezer résztvevő fordul meg, meglehetősen látványosan cáfolják, hogy csökkenne a népzene, néptánc iránti érdeklődés. Ugyanakkor – főleg a média által nyújtott elégtelen információ miatt – nagyon valószínű, hogy nem is bővül jelentősebb mértékben azok köre, akik táncházba járnak. Elégé általánosnak mondott, hogy főleg az első táncházak látogatóinak gyerekei, s lassankint unokái azok, akik jelenleg a táncházak legaktívabb rétegét alkotják.

Ezen jellemzők meglátásom szerint Eger városára is érvényesek. Még mindig az a maroknyi csoport a város népzenei és táncmuzikális életének a legaktívabb irányítója, akik szinte a kezdetektől részt vesznek benne. (Balogh Ágnes, Németh Erzsébet, Kovács Tibor, Énekes István, Okos Tibor, hogy csak néhány példát említsek). A tánc csoportok helyzete, anyagi támogatottságuk továbbra sem mindig megoldott. Felnőtt szinten legalább két rendszeres táncház van (Gajdos, Kerekes), s mellettük gyerekeknek még néhány másik.

Az idő azt is bebizonyította, hogy elsősorban azoknak az együtteseknek van komoly esélyük országos elismertségre, melyek hosszabb időn át, viszonylag stabil összetételben, keményen dolgoznak. Hiába nyerte el a Fuszulyka viszonylag rövid idő alatt a Népművészet Ifjú Mester címet, a mindössze két évig működő együttesnek nem volt elég ideje ahhoz, hogy országosan is ismertté váljon. A Gajdos sikerében a zenészek képzettségén túl az is szerepet játszik, hogy már 1993 óta változatlan felállásban játszanak.

Remélhetőleg az ezredforduló és a magyar államiság ezer éves évfordulójának ünnepei is ráirányítják a lakosság figyelmét népi kultúránk megőrzésének szükségességére és ez nemcsak egy szűkebb réteg szívügye lesz, hanem megfelelő országos és helyi támogatást kap.